

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TA'LIM-TARBIYA JADALLIGI: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY MEKANIZMLAR

Jurabekova Dildora Javlonbek qizi

Turon xalqaro universitet

Maktabgacha ta'lim fakulteti talabasi

Madaminova Shoxsanam Raxmonberdi qizi

Turon xalqaro universitet

Maktabgacha ta'lim fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ta'lim-tarbiya jarayonining jadalligi, uning mazmuni, pedagogik mohiyati hamda zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati keng yoritilgan. Ta'lim-tarbiya jadalligini ta'minlashda psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillarning o'rnini tahlil qilinadi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsion metodlar, o'yin texnologiyalari va individual yondashuv asosida bolalarning har tomonlama rivojlanishini jadallashtirish masalalari ko'rib chiqiladi. Maqolada nazariy qarashlar bilan bir qatorda amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, ta'lim-tarbiya jadalligi, bola rivoji, pedagogik yondashuv, ijtimoiylashuv, o'yin faoliyati, individual ta'lim.

Bugungi globallashtirish va axborotlashuv sharoitida jamiyatning barqaror rivojlanishi bevosita inson kapitalining sifatiga, ayniqsa, yosh avlodning bilim, ko'nikma va kompetensiyalariga bog'liqdir. Ushbu jarayonda maktabgacha ta'lim tizimi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki inson shaxsining intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy poydevori aynan maktabgacha yosh davrida shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ta'lim-tarbiya jarayonining jadalligi — bu bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning rivojlanishini tezlashtirish emas, balki imkoniyatlarini to'liq ochib berishga qaratilgan tizimli, uzluksiz va samarali pedagogik faoliyatdir. Ta'lim-tarbiya jadalligi bolaning faolligini oshirish,

mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijtimoiy muhitga moslashuvini kuchaytirish bilan bevosita bog‘liq.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, uning sifatini oshirish, ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Bu esa ta’lim-tarbiya jadalligini ilmiy asosda tashkil etish zaruratini yanada kuchaytirmoqda.

Ta’lim-tarbiya jadalligi pedagogik kategoriya sifatida ta’lim jarayonining mazmuni, sur‘ati, samaradorligi va natijadorligini ifodalaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu tushuncha quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- bolalarning bilish faolligini oshirish;
- ta’lim jarayonida vaqt va resurslardan samarali foydalanish;
- bolaning rivojlanish sur‘atini yosh imkoniyatlariga mos ravishda qo‘llab-quvvatlash;
- ta’lim va tarbiyaning uyg‘unligini ta’minlash.

Ta’lim-tarbiya jadalligi majburiy tezlalashtirish emas, balki pedagogik jarayonni optimal tashkil etish orqali bolada tabiiy qiziqish va ehtiyojlarni rag‘batlantirishdir [1].

Maktabgacha yosh davri, ya’ni 3–7 yosh oralig‘i inson hayotidagi eng muhim va hal qiluvchi rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolaning shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur bo‘lgan psixologik, intellektual, ijtimoiy va emotsional asoslar vujudga keladi. Bu bosqichda bolalarda nutq faol rivojlanib, so‘z boyligi kengayadi, fikrini erkin ifodalash qobiliyati shakllana boshlaydi. Tafakkur jarayonlari asosan ko‘rgazmali-obrazli shaklda namoyon bo‘lib, bola atrof-muhitni tasavvurlar, obrazlar va taqqoslashlar orqali anglaydi. Shu bilan birga, o‘yin faoliyati yetakchi faoliyat turiga aylanib, bolaning bilim olish, ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishida asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Emotsional sezgirlikning yuqoriligi bolalarning voqea-hodisalarga tez ta’sirchan munosabat bildirishiga sabab bo‘ladi, bu esa tarbiyaviy ta’sirning samaradorligini oshiradi. Shuningdek, ushbu yosh davrida bolalarda tengdoshlar va kattalar bilan ijtimoiy munosabatlarga kirishish ehtiyoji kuchayib, jamiyatga moslashuv jarayoni faol kechadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining jadalligini ta'minlashda aynan mana shu psixologik xususiyatlarni chuqur hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Jadallik bolaga haddan tashqari yuklama berish yoki uni yoshiga mos bo'lmagan murakkab mashg'ulotlarga majburlashni anglatmaydi. Aksincha, pedagog tomonidan bolalarning tabiiy rivojlanish sur'atiga mos ravishda tashkil etilgan mashg'ulotlar ularning bilish faolligini oshiradi va ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlaydi. Agar tarbiyachi bolaning yosh imkoniyatlarini e'tiborga olmasdan, murakkab va majburiy topshiriqlarni yuklasa, bu ta'lim-tarbiya jadalligi emas, balki salbiy psixologik bosimga olib keladi hamda bolaning o'qishga bo'lgan qiziqishini pasaytiradi.

Maktabgacha ta'lim jarayonining jadalligi bir qator muhim omillar bilan belgilanadi. Avvalo, tarbiyachining kasbiy kompetensiyasi, pedagogik bilim va ko'nikmalarining darajasi muhim ahamiyatga ega. Ta'lim metod va usullarining xilma-xilligi, mashg'ulotlarning puxta rejalashtirilganligi hamda rivojlantiruvchi pedagogik muhitning yaratilishi ta'lim jarayonining jadalligini oshiradi. Shu bilan birga, bolaning individual qobiliyatlari, motivatsiya darajasi, emotsional holati va o'ziga bo'lgan ishonchi ham muhim psixologik omillar sifatida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy omillar, xususan, oiladagi tarbiya muhiti, ota-onalar bilan samarali hamkorlik, tengdoshlar bilan sog'lom munosabatlar va jamiyatda shakllangan madaniy qadriyatlar ham bolaning rivojlanish sur'atiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

O'yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalar uchun eng tabiiy va samarali faoliyat turi hisoblanadi. O'yin jarayonida bola atrof-muhitni anglaydi, turli ijtimoiy rollarni o'zlashtiradi va real hayotga tayyorlanadi. O'yin orqali bolalarning nutqi va tafakkuri rivojlanib, mustaqil fikrlash hamda qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi. Didaktik o'yinlar bilimlarni mustahkamlashga xizmat qilsa, syujetli-rolli o'yinlar bolalarda ijtimoiy tajriba va muloqot madaniyatini rivojlantiradi. Harakatli o'yinlar esa jismoniy faollikni oshirib, sog'lom rivojlanishni ta'minlaydi. Shu sababli o'yin texnologiyalaridan oqilona foydalanish ta'lim-tarbiya jarayonining jadalligini oshiruvchi muhim vosita hisoblanadi.

Ta'lim-tarbiya jadalligi barcha bolalar uchun bir xil sur'atda bo'lishi mumkin emas, chunki har bir bolaning rivojlanish darajasi, qiziqishlari, ehtiyojlari va salomatlik holati

turlicha. Shu bois individual yondashuv maktabgacha ta'lim jarayonining muhim tamoyillaridan biri sanaladi. Har bir bola uchun mos sharoit yaratish, uning imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida esa alohida ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan metod va vositalardan foydalanish orqali ta'lim-tarbiya jadalligini ta'minlash yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi [4].

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda ta'lim-tarbiya jadalligi — bu ta'lim jarayonini ilmiy asosda, tizimli va insonparvarlik tamoyillari asosida tashkil etish demakdir. Jadallik bolaning tabiiy rivojlanish sur'atini qo'llab-quvvatlash, uning qobiliyat va salohiyatini to'liq namoyon etishga xizmat qilishi lozim. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'yin faoliyati, individual yondashuv, innovatsion metodlar va ota-onalar bilan hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Ushbu omillarning uyg'unligi maktabgacha ta'lim sifatini oshiradi va barkamol avlodni tarbiyalashga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdurahmonova N. X. Maktabgacha pedagogika: darslik. — Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021. — 312 b.
2. Qodirova F. R., Toshpo'latova Sh.A. Maktabgacha ta'lim metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. — 280 b.
3. Xolmatova M. B. Bolalarda kognitiv rivojlanishni jadallashtirishda o'yin faoliyatining ahamiyati // Pedagogik mahorat. — 2023. — №2. 18–22 b.
4. Karimova G. A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda individual yondashuv asosida ta'lim samaradorligini oshirish // Uzluksiz ta'lim. — 2021. — №6. 41–45 b.